

Реалізація ціннісного підходу в освіті дає змогу персоніфікувати процес виховання, тобто втілювати в життя ставлення до кожної особистості як самодостатньої цінності, а не як засобу досягнення кимось своїх цілей та інтересів. Тільки тоді такі цінності, як доброта, чесність, щирість, чуйність, порядність, терпимість, толерантність, милосердя і гуманність можуть стати справжніми регуляторами життя суспільства загалом та гарантами безпеки перебування дитини у шкільному середовищі зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войцях Т. Запобігання дитячій жорстокості / Т. Войцях. – К. : Ред. загальнопед. газет, 2013. – 120 с.
2. Жирська Г. Формування гуманістичних цінностей у старшокласників у позаурочній діяльності : методичні рекомендації / Г. Жирська. – НДІ педагогіки України. – К., 1993. – 26 с.
3. Ліщинська О. Профілактика психологічного насильства у сім'ї та освітньому середовищі : методичні рекомендації / О. Ліщинська : Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2010. – 68 с.

Оксана Закусило,

викладач,

Луцький інститут розвитку людини
університету «Україна»

НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї ТА ШКОЛІ: МЕХАНІЗМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

У статті розкриваються зміст, форми та напрями попередження насильства серед учнівської молоді, описуються механізми превенції цієї проблеми.

Oksana Zakusylo

DOMESTIC AND SCHOOL VIOLENCE: MECHANISMS OF PREVENTION

The article outlines the forms and directions of prevention of violence among school students. The mechanism of prevention of violence is described.

Проблема насильства над дітьми залишається невирішеною та актуальною, про що свідчать дані правоохоронних органів та численних соціологічних досліджень, проведених у різних регіонах України. Тому *метою* статті є вивчення окремих аспектів цієї проблеми та пошук механізмів її вирішення.

У різних галузях знань увага зосереджується на різних аспектах насильства. Юриспруденція акцентує увагу на порушенні правових норм. Соціологія виявляє причини і поширеність насильства як соціальної девіації і визначає його як явище дискримінації особи і сім'ї, утиск або обмеження її/їх прав і свобод. З економічної точки зору насильство можна розглядати як незаконну дію, яка приносить значно більший прибуток, ніж узаконені види діяльності в тій або іншій сфері. У філософії насильство визначається як застосування сили або загроза її застосування, як зведення сили в закон людських відносин. У нашій державі на законодавчому рівні повністю заборонено насильство над дітьми в будь-яких проявах, зокрема, Верховна Рада України прийняла низку законів щодо захисту дітей від фізичного та психічного насильства, жорстокого поводження з дітьми, експлуатації, в тому числі сексуальної.

Поняття «насильство» розглядається вченими різних галузей знань по-різному: від вузького поняття – нанесення фізичної шкоди іншій особі до всеосяжної категорії – утиску прав людини. Насильство може виявлятися в найрізноманітніших формах: від нав'язування прізвиська і образливого погляду до вбивства. Одиниць вимірювання насильства немає, проте масштаби його зростають. Воно має універсальний характер. Об'єктом його може стати будь-яка людина, дитина і будь-яка сім'я, незалежно від їх соціального положення, рівня життя, місця проживання. За оцінками експертів, від 133 до 275 мільйонів дітей у світі щорічно стають свідками побутового насильства. Постійне спостереження за домашнім насильством над дітьми, як правило, у вигляді сварок між батьками або між матір'ю і її партнером, може серйозно вплинути на добробут дитини, розвиток її особистості і здібність до соціального спілкування в дитячому і дорослому віці. Діти, що виростили в жорстоких і несприятливих сімейних обставинах, частіше оцінювалися однолітками та вихователями як агресивні, частіше проявляли свою агресію у подальшому, повсякденному й сімейному житті. З іншого боку, дитина, якою мало цікавляться і якій дістається мало батьківської, особливо материнської, любові, якій надається дуже багато свободи і для якої введено мало обмежень на прояви негативної, жорстокої поведінки, швидше за все виросте агресивною [3].

Згідно з чинним законодавством (Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-III), «насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну

шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю». Закон розрізняє чотири види домашнього насильства:

– Фізичне насильство в сім'ї – це навмисне нанесення побоїв, тілесних ушкоджень одного члена сім'ї іншому, яке може призвести чи призвело до порушення нормального стану фізичного чи психічного здоров'я або навіть до смерті постраждалого, а також до приниження його честі та гідності;

– Сексуальне насильство в сім'ї – це примушування до небажаних статевих стосунків у родині, а також сексуальні дії щодо неповнолітнього члена сім'ї;

– Економічне насильство в сім'ї – це навмисні дії одного члена сім'ї щодо іншого, спрямовані на те, щоб позбавити постраждалого житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів на які він має законне право. Такі дії можуть заподіяти шкоду фізичному чи психічному здоров'ю або навіть призвести до смерті постраждалого;

– Психологічне насильство в сім'ї – це насильство, пов'язане з тиском одного члена сім'ї на психіку іншого через навмисні словесні образи або погрози, переслідування, залякування, які доводять постраждалого до стану емоційної невпевненості, втрати здатності захистити себе і можуть заподіяти або заподіяли шкоду психічному здоров'ю [1, с. 8].

Якщо в сім'ї прийнята насильницька поведінка, то це, як правило, підкріплює агресивну поведінку дитини в стосунках із однолітками. Діти та підлітки можуть навчитися агресивної поведінки і в однолітків. Зважаючи на це, і школа виступає тим середовищем, де можуть існувати подібні поведінкові прояви, звідси – необхідність посилення просвітницької роботи в навчальних закладах із питань профілактики насилля серед усіх учасників навчально-виховного процесу.

У педагогічній літературі визначають такі основні види соціальної профілактики насильства: первинна, вторинна та третинна. Кожний з видів профілактики має свої особливості.

До первинної соціальної профілактики насильства відноситься формування активного стилю життя, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів особистості. Профілактична робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від маніпуляції. Первинна соціальна профілактика насильства серед дітей та учнівської молоді може бути проведена шляхом включення цієї проблеми в плани виховної роботи навчальних закладів як компонент профілактики негативних явищ в учнівському середовищі (проведення тематичних класних годин).

Вторинна соціальна профілактика насильства є груповою. Метою цього виду профілактики є зміна ризикованої малоадаптивної поведінки неповнолітніх на адаптивну. У результаті цієї профілактики передбачається зміна ставлення особистості до себе та оточуючих, навчання навичкам поведінки в ситуаціях, які можуть призвести до насильства. Вторинна соціальна профілактика насильства може проводитися шляхом розроблення та проведення тренінгів для дітей підліткового віку та учнівської молоді з проблем насильства.

Третинна соціальна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насильства. Ця профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки молоді особи, які призвели до виникнення проблеми. Тобто, як бачимо, цей вид профілактики проводиться на особистісному рівні. Важливо, щоб цю роботу здійснював фахівець психологічної служби школи.

Серед пріоритетних напрямів змісту та форм превентивної роботи щодо жорстокості та насилля в навчальних закладах можна виділити наступні:

1) Організаційно-методичний напрям:

– ініціювання, обговорення та планування спільних дій адміністрації, педагогічного колективу, учнівського (студентського) самоврядування та батьківської громадськості;

– ознайомлення учасників навчально-виховного процесу з нормативно-правовою базою та керівними документами щодо превенції проблеми насилля в освітньому середовищі;

– проведення зустрічей, круглих столів, семінарів, тренінгів із залученням представників правоохоронних органів, служб соціального захисту, медичних установ та інших зацікавлених організацій;

– запровадження програми правових знань у формі гурткової, факультативної роботи;

– організація роботи гуртків, факультативів з психології;

– створення інформаційних куточків для учнів із переліком організацій, куди можна звернутися у ситуації насилля та правопорушень;

– створення на базі школи алгоритму реагування на випадки насильства серед дітей: чітке визначення можливих дій, відповідальності та компетенції вчителя, представників адміністрації, психолога і соціального педагога; визначення їх ролі та обсягу обов'язків у цьому алгоритмі;

– організація та проведення в школі спортивних змагань командного типу, виходячи з того, що брак тактильного спілкування між дітьми призводить до агресивного стилю поведінки;

– зосередження уваги на психосексуальному вихованні дітей, зокрема, прийнятних способах вираження особистісних симпатій;

– ознайомлення учителів і дітей з інформацією про прояви насильства та його наслідки повинно мати систематичний характер. З цією метою доцільно проводити серед педагогів навчальні заняття з діагностики «легких» форм насильства й реагування на нього, адже саме з них починається формування насильницького стилю поведінки дітей відносно одне одного.

2) Корекційно-розвивальний напрям:

– запровадження на базі школи програм заміщення агресії серед дітей, які схильні до агресії щодо інших – тренінгів з розвитку соціальних навичок, індивідуального виявлення та призупинення проявів агресії, заміни агресивної поведінки на асертивну, формування та розвитку загальнолюдських моральних цінностей, толерантності;

– коригування не лише наявних агресивних форм поведінки дітей, й формування нових, переважно за допомогою прикладу педагогів;

– формування у педагогів навичок ідентифікації насильства як у своїй поведінці, так і в поведінці дітей з метою формування єдиного погляду на існуючу проблему;

– подолання егоцентризму і розвиток емпатійних якостей, розвиток асертивних та гуманістичних комунікативних здібностей, адекватної самооцінки, самоконтролю та здатності до саморозвитку, критичності мислення, соціальної адаптованості й індивідуальних механізмів подолання важких станів і переживань;

– до актуальних педагогічних завдань відноситься формування ціннісного ряду, способів соціалізації, стійкого ставлення до негативних явищ та негативних почуттів;

– згідно з загальною програмою корекції поведінки та надання допомоги дитині-агресору має плануватися і реалізовуватися робота з класним колективом.

3) Аналітико-прогностичний напрям:

– запровадження механізмів аналізу ризиків виникнення насильства серед дітей у кожній конкретній школі;

– розробка плану дій щодо розв'язання проблеми насильства та запровадження системи постійного відстеження випадків насильства серед дітей [4, с. 58-62].

4) Постійне підвищення кваліфікації шкільних психологів і соціальних педагогів у цій сфері, оскільки вони мають бути ключовими особами в ланцюгу дій, спрямованих на попередження насильства у школі.

5) Зв'язки з батьками та громадськістю:

– активне залучення батьків до профілактичної роботи з дітьми, оскільки саме вони залишаються релевантним джерелом інформації для дітей;

– привернення уваги органів системи освіти та громадськості до існування проблеми насильства серед дітей в школі, її наслідків;

– заходи соціальної реклами щодо шляхів попередження правопорушень та способів поведінки у ситуаціях насилля: організація та проведення спільних акцій з представниками громадських та недержавних організацій; розробка буклетів, листівок; проведення конкурсів плакатів, творів тощо.

Також дієвою та однією з можливих форм роботи, спрямованої на профілактику насильства у навчальному закладі, може бути шкільна медіація – вирішення конфліктних ситуацій шляхом примирення сторін через знаходження оптимального варіанта подолання проблеми, що задовольняє обидві сторони, за взаємного бажання сторін знайти вихід із ситуації.

Зважаючи на вищезазначене, стає зрозумілим, що лише комплексна та систематична превентивна робота всього педагогічного колективу навчального закладу, співпраця з іншими установами та організаціями, привернення громадськості та залучення батьків до вирішення проблеми насилля в школі, розробка та пошук інноваційних форм та методів роботи за проблематикою, здатні знизити прояви агресивної та насильницької поведінки серед учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровська Є. Психологічна реабілітація дітей, які зазнали сексуального насильства: [посібник до навчального відеокурсу] / Є. Дубровська. – ВГО «Жіночий консорціум України», 2005. – 44 с.
2. Дубровська Є. Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Є. Дубровська, М. Ясенівська, М. Алексєєнко. – К., 2009. – 34 с.
3. Іванова І. Вивчення проблеми насильства та його превенції як один із аспектів безпечної життєдіяльності [Електронний ресурс] / І. Іванова, С. Гвоздій, Є. Майданюк. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Pedagogica/26978.doc.htm.
4. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі: [методичні рекомендації] / [О. Дроздов, Л. Живолуп, О. Ніжинська, Я. Сухенко; за ред. Я. Сухенко]. – Полтава: ПОІППО, 2011. – 80 с.